

SPROKKELHOUT UIT VIER IJSSSELSTEDEN.

door Arnold Carmiggelt

In onderstaand artikel wil ik wat archief/ pijpenvondsten behandelen, die betrekking hebben op de pijpmakers die werkzaam waren in één van de vier IJsselsteden Zutphen, Deventer, Zwolle of Kampen. Deze gegevens zijn veelal onsamenhangend en dit artikel heeft dan ook tot doel mijn archief met bijeengesprokkelde gegevens over kleipijpen en hun makers uit genoemde steden wat "uit te luchten". Wellicht kan ik anderen met deze informatie bij hun onderzoek van dienst zijn.

ZUTPHEN.

In juli 1984 bracht ik een bezoek aan het Gemeente-archief van Zutphen met het doel enig inzicht te krijgen in de pijpennijverheid van deze stad. Ondanks de enthousiaste medewerking van de archiefmedewerkers trof ik slechts één tabakspijpmaker in het Zutphense archief aan. Ten dele kwam dit door het feit dat er geen indices op beroepen aanwezig waren en er bovendien vrijwel geen geschikte bronnen waren om onderzoek te doen naar de Zutphense pijpmakers.

In de straatsgewijs opgemaakte lijst van inwoners met opgave van verschuldigde quotatiegelden uit de periode 1678/1679, waarin vaak de beroepen vermeld werden, trof ik geen pijpmakers aan. (O.A.Z. nr 1436) De enige bij mij bekende pijpmaker treffen we twee jaar later aan in het N.H. Lidmatenboek. Zijn naam is Berent Harscamp en hij werd samen met zijn vrouw Helena Brants in juni 1681 in het Lidmatenboek ingeschreven met de vermelding dat zij uit Deventer afkomstig waren.

Op 4 maart 1681 had Berent reeds van de magistraten van Zutphen een monopolie gekregen op het uitoefenen van het beroep van pijpmaker." Op regte van Berent Hartscamp den Suppl. wort het versogt octroijs om de konst van pipenbackerije alhier alleen te mogen exerceren voor den tijdt van twaelf jaeren geaccordeert mits soo haest doenlijk zich herwaerts transporterende en deselve konst effectievelijck bij de handt nemende bij verlos van het zelve octroij" (Memoriën en resolutiënboek dar stad Zutphen 1573-1808, register van resolutiën van de magistraat, nr. 21, 4 maart 1681).

Berent zal als enige pijpmaker van Zutphen, vooral produkten voor de lokale markt vervaardigd hebben. Aangezien Berent voor zeker twaalf jaar een monopoliepositie verwerft, is het aannemelijk dat Zutphen in deze periode geen of weinig andere pijpmakers heeft gekend. De pijpennijverheid is m.i. in Zut-

phen nooit sterk ontwikkeld geweest. Op 31 december 1687 kochten Berent en zijn vrouw een "seecker huys ende wehre" gelegen aan de Barlhese in Zutphen. (Kentnisse, 31/12/1687, p. 178/179). De Barlhese is een straat die evenwijdig loopt aan de stadsmuur en aan de IJsselzijde van de stad gelegen is. Ook hier zien we dat de pijpmakers meestal dicht bij het water zaten en wegens hun brandgevaarlijk beroep uit de stadskern geweerd werden. Op 16 maart 1696 stelden Berent en Helena hun testament op. (Testamenten 16/4/1696, boek 356 p. 208^v). Wanneer Berent precies stierf heb ik niet kunnen terugvinden. Ook zijn produkten van hem mij niet bekend.

In het Burgerboek van Zutphen wordt verder nog wel een pijpen-dopmaker vermeld. Zijn naam is Roef Joseph Meyer en hij is geboren in 1777. (G.W.K. 23/4/1828).

DEVENTER.

Jan Weinand Bloemink en Eddy Nijhof hebben in de zeventiger jaren archiefonderzoek in Deventer verricht naar de pijpmakers-nijverheid. De resultaten van dit onderzoek zijn grotendeels gepubliceerd in 'De kleipijp in de Zeventiende Eeuwse Nederlanden door Don Düco, Oxford, 1981. Een gegeven, gevonden door beide voorgenoemde heren, staat niet in Düco's publicatie vermeld. Dit is de boedelinventaris van de Engelse pijpmaker Hendrik Corbolt. Deze boedelbeschrijving geeft een goed beeld van het roerend en onroerend bezit van Hendrik Corbolt (Corboubwt). (Inventarissen Norenbergstraat, R.A. 140, tweede gedeelte 11 januari 1682). Deze inventaris werd opgemaakt in januari 1682 na het overlijden van Hendrik.

Zo bezat Hendrik twee huizen in de Norenbergstraat en twee stukken land, " een hoff en een stuck saij landt ", voor de Norenbergpoort. Aan "gereet gelt" bezat hij 75 Carolusgulden. Verder bezat hij diverse zilveren en tinnen voorwerpen. Ook linnen goederen en de "mansklederen" worden beschreven. Bij de beschreven meubels bevinden zich o.a. "een tone bancke met de winkel, twee spinne wielen, een kackstoel en een loopwagen". Ook worden diverse koperen en ijzeren huishoudelijke voorwerpen beschreven. Interessant voor ons is dat "Het pipenbackers gereetscap g'estimeert en bij d'Erfuitterse angenommen" wordt voor 60 Carolusgulden.

In de zomer van 1984 bracht ik zelf een bezoek aan het archief van Deventer en trof hier een aantal 18e eeuwse pijpmakers aan in de lijst van huisgezinnen opgesteld in 1748.

In de wijk Polstraat vond ik Berent van Hattum als pijpenbakker. Hij had twee kinderen boven de tien jaar en woonde in de Vijgeboomsgang. (p. 32/33 nr. 183).

In de Muggenstege woonde de weduwnaar Leeftinck. Hij wordt vermeld als pijpenbrander. Hij had een kind boven de tien jaren, die als kaarsendrager wordt vermeld. (p.36, nr209).

In de wijk Assenstraat wordt melding gemaakt van de pijpenbakker Jurrien van den Bargh. Hij had vier kinderen onder de tien jaar. (p.59/60 nr.146) Van hem bezitten we ook een boedel-inventaris, die opgesteld is op 24 april 1764, na het overlijden van zijn vrouw Jenneken Middelgraf. (Inventarissen 141 H, p.413/414). Interessant zijn de artikelen die onder het hoofd "aan winkelgereetschappe" vermeld worden.

Kopere vormen 7 (?)	f37-0-0
100 bakjes & 88 pijpeplanken	f53-4-0
50 bakjes en 5 korte schroeven	f24-10-0
2 lange schroeven & kaggel	f21-0-0
82 gros fijne pijpen	f41-0-0
20 gros lange & gros grove (?)	f41-0-0

Het totale bezit van Jurrien wordt getaxeerd op f449-1-0, waarin een "goede schult" van 55 Carolusgulden naast 30 Carolusgulden aan "gereet gelt" zijn opgenomen. Ook wordt vermeld dat er nog voor 30 Carolusgulden aan pijpjaarde aanwezig is. Bij de "Beswaer schulden" die totaal f384-6-0 bedragen, blijkt Jurrien aan de kleikoper nog 140 Carolusgulden schuldig te zijn. Als pijpenbakkersknechten in de lijst van huisgezinnen uit 1748 komen we Hendrik Ramaker en Jan Doornik tegen. Beiden waren getrouwd en woonden naast elkaar. Hendrik had drie kinderen onder de tien jaar en Jan vijf. (p.59/60 nr.150 en 151). Ook wordt een Hermanus Koper als knecht vermeld. Hij had drie kinderen onder de tien jaar. (p.71, nr.175).

De pijpenbakker Willem Greve was getrouwd met Gultje Verschow. (Trouwboek 1742/2/2). In 1748 hebben zij één kind dat jonger dan tien jaar is (p.71, nr.201).

Aan de Norenbergstraat woonden tenslotte nog drie pijpenbakkersknechten te weten Garrit Haseler, Hendrik Jansen en Antonij Adr. (iaans) (?) (p.23, nr.134, p.27 nr 168 en p.33 nr.202). Om een beter inzicht te krijgen in de ontwikkeling van pijpmakersnijverheid te Deventer en meer aan de weet te komen over de afzonderlijke pijpmakers is een uitvoeriger onderzoek in de toekomst zeker gewenst.

Literatuur: Dubbe, B. Jr. "Tabakspijpenmakers in Overijssel" in *Mededelingenblad van de vrienden van het ceramiek*. no.17, dec.1959 p.22 en 27.
Düco, D. H. *De Kleipijp in de Zeventiende Eeuwse Nederlanden*. Oxford, 1981, p.173.
Nijhof, E. "Westervaldpijpen uit de 18e eeuw".

Pijpelogische Kring Nederland, jaargang 4, no. 13
Nijhof, E. "Een 18e eeuwse pijpmaker H. D. G." Pijpe-
logische Kring Nederland, jaargang 7, no. 25.

ZWOLLE.

In juni 1982 werden er op het Eiland in Zwolle een groot aantal scherven van pijpepotten gevonden. Bij deze vondst zat ook een ovenpot, die waarschijnlijk gediend heeft voor het bakken van kleine pijparden voorwerpen, zoals beeldjes en pruikenkrullers. Deze vondst zal in zijn geheel worden besproken in het Zwols Historisch Jaarboek, dat in december 1984 zal uitkomen. Het artikel zal eveneens in dit blad worden gepubliceerd.

Literatuur: *Carmiggelt, A. "Pijpenvondsten bij de stadsmuur te Zwolle" P. K. N. jaargang 2, no 5.*
Carmiggelt, A. Zwolse Tabakspijpenmakers en hun producten, Zwolle, 1980.
Dubbe, B. Jr. zie onder Deventer
Duco, D. H., zie onder Deventer, p. 236/238

KAMPEN.

In de stedelijke Rekeningen van Kampen wordt in 1653 en 1657 melding gemaakt van een pijpenmaker Dirrick Janssen. Hij woonde tussen de "stadsomwije en het Calverheckentorentien" aan de IJsselzijde van de stad. (mondelijke mededeling T. Teunissen, Kampen). In hoeverre Dirrick familie is van de uit Kampen afkomstige pijpenmakers Wm. Jansz., die plm. 1670 in Leiden werkt en Jan Janssen, die in 1630 in Amsterdam wordt vermeld, is niet bekend. (zie: Meulen, J. van der en Tupan, H. De Leidse Tabakspijpenmakers in de 17e en 18e eeuw. Hoogezand 1980. p. 23 en 60. en Düco, D. H. De kleipijp in de Zeventiende Eeuwse Nederlanden. Oxford, 1981. p. 309).

Achttiende eeuwse pijpmakers uit Kampen zijn mij niet bekend. Wel treffen we weer pijpmakers aan in de negentiende eeuw. Zo vinden we de pijpmakers Cornelis van Heyningen en Hermen Cornelis Berghuis, die in een rekest van 16 juli 1827 de regering van Kampen verzochten om hun pijpen en de papieren op de mandjes met het wapen van Kampen te voorzien. Dit werd toegestaan. In 1828 komen we Berghuis tegen, samen met een zekere Rompelman. Zij verkopen dan enige panden aan Hendrik Christiaan Schwartz en Cornelis Vogelzang, beiden zijn fabrikanten in grondaarden potten. Rompelman blijkt eveneens samen te werken met van Heyningen. Er wordt namelijk in hetzelfde notariële stuk bepaald dat: "de heeren Gerardus Rompelman en Cornelis

van Heyningen zoo lang Hendrik Christiaan Schwartz en Cornelis Vogelzang de fabriek van grondaarde potten uit oeffene en alhier binnen deze gemeente geen zoodanig fabriek zullen mogen tot stand brengen waartegen de heeren Hendrik Christiaan Schwartz en Cornelis Vogelzang beloven en gelijkelijk aannemen alhier geen pijpefabriek te zullen oprichten of uitoeffenen en verbinden zij zich beijde om wanneer zij nu of in het vervolg genegen mogten zijn hunne fabrieken te verkoopen als dan elkander over en weder de preferentie te zullen geven dan nog verbinden zich de heeren Schwartz en Vogelzang om wekelijks voor de heeren Rompelman en van Heyningen te zullen bakken zestien a achttien potten met pijpen en voor niemand anders te zullen bakken en zulks voor de prijs die daarvoor in Gouda betaald wordt. (G.A.Kampen, Not. Arch. I 543 A Mr. Rabonner nr. 739 17/4/1828).

Een jaar later, in 1829, treffen we de heren Fredericks en Steinman aan als "Pijpefabrikeurs". Zij verzoeken de regering van Kampen om een stukje grond, namelijk "tegen de stadsmuur aan het kleine poortje bij de heeren Smits Steeg ten einde aldaar een oven te plaatsen". (G.A.Kampen, N.A. Notulen van de Raad 14/3/1829 p.93).

Op 17 juni van hetzelfde jaar vragen zij om nog meer grond. Dit verzoek wordt op 29 augustus 1829 geaccordeerd.

" Aan de heeren Steinman en Fredericks pijpenbakkers alhier wordt bij dezen tot weder op zeggens toe vergund het gebruik van eenige ledige grond tusschen het kleine poortje en het daarbij staande secreet om dezelve te mogen omrasteren en aan het einde van dezelve op een afstand van tenminste tien ellen van de oven een turfloods te mogen timmeren zijnde de vergunde grond in het geheel lang 20 ellen en breed uit de oven zes ellen voort gaande aan het einde op de breedte van een el binnen de bomen langs de muur mits dat alles geschied onder toezicht van den stadsarchitect en tegen betaling van een jaarlijkse recognitie van f280,- ingaande 1 september 1829". (Notulen van de Raad, 29/9' 1829. p.112/113).

In 1979 werden door heer Elhorst plm. 100 pijpekoppen aangetroffen in een put aan de Gasthuisstraat te Kampen. Deze pijpekoppen zijn te dateren in de tweede helft van de zeventiende eeuw en

hoogte 37 mm
 breedte 19 mm
 opening 15 mm

vele hebben een karakteristieke vorm. (zie afbeelding). De kop staat tamelijk recht op de steel en deze pijpen zijn slecht afgewerkt. Ze zijn ongeglasd, de tremstrepen zijn zichtbaar en de meeste koppen zijn voorzien van een halve radering aan de voorzijde van de kop. (coll. A. Carmiggelt, vna A31, inv. no. 931 en 932)

Literatuur: Dubbe. B. Jr. zie onder Deventer.

UIT DE GOUDSCHE COURANT, 1886.

door Michel Vroomans.

Tijdens het doorlezen van enkele oude kranten kwam ik in 2 afleveringen van de Goudsche Courant uit 1886 deze twee onderstaande artikeltjes tegen, waarvan het misschien leuk is, ze in het blad op te nemen.

WOENSDAG 27 JANUARI 1886.

" In een beschrijving van Holland verhaalde o.a. een vreemdeling: " Het rooken van tabak is in Holland zoo algemeen, dat men, een kamer binnentredende, waar eenige heeren bij elkaar zijn, nooit kan zien wie er zijn."

- En als iemand spreken moet?-

" In dat geval gaat iemand die daartoe is aangesteld, met een blaasbalg rond en blaast den rook voor ieders gezicht weg, tot hij zijn man gevonden heeft."

Het eerste moge min of meer waar zijn-althans 't is mogelijk dat de vreemdeling dit heeft ondervonden-, het laatste is weder een dier dwaasheden, welke zoo dikwijls ten koste van den Hollander worden gedebiteerd. Zoo kan een Engelschman een 'Dutchman' niet anders voorstellen dan een kort, dikbuikig mannetje, met schier geen hals en steeds een stompje pijp in den mond, zoo ongeveer als een wandelend tabakspotje."

WOENSDAG 3 FEBRUARI 1886.

" Een vreemdeling bezocht eens een Goudsche pijpenfabriek en vond er alleen een knaap. " Ik geef U een gulden als gij mij eens laat zien hoe gij de pijpen fabriceert." zeide hij.

" Ik kan alleen neuswarmertjes maken.", antwoordde de knaap.

" Wat zijn dat, neuswarmertjes?" "Wel, korte pijpjes."

" Nu goed ik geef je een gulden - maak er eens een." " Eerst de gulden." was het antwoord. De vreemdeling gaf het geldstuk, en toen nam de jongen een lange pijp, brak er een stuk van den steel af en zeide: "Kijk dit is nu een neuswarmertje".